

**"HANKALA TYTTÖ" – LISBETH SALANDER JA
ERILAISUUDEN REPRESENTOINTI STIEG LARSSONIN
MILLENNIUM-TRILOGIASSA**

Elina Kulmala
Kandidaatintutkielma
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevätlukukausi 2021
Ohjaaja: Juri Joensuu
Opponoiija: Petra Puustinen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Elina Kulmala	
Työn nimi ”Hankala tyttö” – Lisbeth Salander ja erilaisuuden representointi Stieg Larssonin Millennium -trilogiassa	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2021	Sivumäärä 22
Tiivistelmä <p>Tutkimuksessa käsitellään Lisbeth Salanderin erilaisuutta ja erilaisuuden representaatioita Stieg Larssonin tunnetussa Millennium-trilogiassa. Erilaisuuden kuvauksia lähestytään poikkitieteellisesti muun muassa kirjallisuuden-, väkivallan- sekä sukupuolentutkimuksen käsitteistön ja tutkimustradition avulla. Tutkimuksen relevanssi perustellaan Millennium-trilogian suosiolla, aiheen kattavuudella sekä trilogian ongelmallisilla teemoilla: teokset käsittelevät raskaita aiheita kuten väkivaltaa, rikollisuutta sekä kaltoinkohtelua. Erilaisuuden representaatiota lähestytään tutkimuskysymyksillä: millä tavoin Lisbeth Salanderin -hahmo esitetään erilaisena, miksi hänet on esitetty juuri näin sekä mitä esitetty erilaisuuden representaatio voisi merkitä.</p> <p>Käsillä oleva tutkielma perustuu pitkälti trilogian romaanien kerronnan tarkasteluun. Tutkimuksessa hyödynnetään esimerkiksi kirjallisuustieteen käsitettä representaatio, sukupuolentutkimuksesta termiä intersektionaalisuus sekä väkivallantutkimuksesta käsitystä väkivaltaisesti toimivasta naisesta. Tutkimuksen metodina toimivat lähiluku sekä käsiteltäessä erilaisia luokkia kuten sukupuolta ja seksuaalisuutta, feministisen kirjallisuudentutkimuksen intersektionaalinen lukutapa. Lähtökohtana sekä kiinnostuksen herättäjänä tutkielman aiheen valintaan toimii Heta Rundgrenin (2015) artikkeli <i>Lisbeth Salander, queerfeministi ja taisteleva naissubjekti</i>.</p> <p>Lisbeth Salander representoi erilaisuuttaan muun muassa ulkonäkönsä, psyykkisten ominaisuuksiensa, naiseutensa sekä väkivaltaisen toimijuutensa kautta. Erilaisuuden representaatiot nähdään tutkimuksessa muun muassa kapinana, haluttomuutena sopia muottiin ja toisten asettamiin kategorioihin sekä esityksinä ”hankalasta työstä” tai naisesta. Millennium-trilogia voidaan nähdä kuvauksena sekä kritiikkinä siitä, miltä nuoren naisen tulisi näyttää, että miten hänen tulisi käyttäytyä – ottaa tilaa toimijana. Erilaisuuden takia Lisbeth Salander saa kokea trilogian maailmassa kärsimystä ja epäoikeudenmukaisuutta, ja teoksien teemoina voidaankin nähdä tarkkojen, rajoittavien sekä rajattujen määrittelyiden tarpeettomuus. Tutkimuksessa Millennium-trilogia nähdään myös traagisena kuvauksena siitä, mitä yhteiskunnalle ja sen yksilöille voi tapahtua, mikäli yhteiskunnan kaikilla jäsenillä ei ole tasapuolisesti hyvä ja turvallista olla. Lisbeth Salanderin hahmo osoittaa erilaisuuden representaatioillaan, että olemalla oma itsensä myös muutkin voivat päästä irti rajoittavista käsityksistään.</p>	
Asiasanat Lisbeth Salander, Millennium-trilogia, Stieg Larsson, erilaisuus, väkivaltainen nainen, intersektionaalisuus, lähiluku, representaatio, kirjallisuus	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Sisällysluettelo

1 Johdanto	4
1.1 Tutkimuskohteena Millennium-trilogian rajoja rikkova päähenkilö Lisbeth Salander	4
1.2 Tutkimuksen tavoitteena ymmärtää erilaisuuden representaatioita	5
1.3 Aiempi tutkimuskirjallisuus Lisbeth Salanderista	6
2 Teoriatausta ja metodit	6
2.1 Romaanien kerronnan tarkastelu lähiluvulla	6
2.2 Tutkimuksen käsitteelliset lähtökohdat	7
3 Lisbeth Salander ja erilaisuuden representointi	9
3.1 Ulkonäkö	10
3.2 Psykkiset ominaisuudet	13
3.3 Stereotyyppinen naiseus ja sen vastustaminen	15
3.3.1 Ammattihakkeri	15
3.3.2 Sukupuoli ja seksuaalisuus määrittelyiden ulkopuolella	16
3.3.3 Maskuliinisuus ja feminiinisyys	17
3.4 Väkivaltainen toiminta naisen erilaisuuden määrittäjänä	18
3.4.1 Sukupuolisovinnismien vastustaja	19
3.4.2 Väkivallan uhri	20
3.4.3 Oikeudellinen loukkaus ja hulluus	21
4 Päätäntö	23
Lähteet	24

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuskohteena Millennium-trilogian rajoja rikkova päähenkilö

Lisbeth Salander

Tutkielma käsittelee ruotsalaisen Stieg Larssonin (s. 1954) Millennium-trilogian päähenkilöä Lisbeth Salanderia. Trilogiaan kuuluvat suomennetut teokset: *Miehet jotka vihaavat naisia* (2006), *Tyttö joka leikki tulella* (2007) sekä *Pilvilinna joka romahti* (2008). Kirjasarjasta on ilmestynyt myös muita teoksia vuonna 2004 edesmenneen Larssonin trilogian pohjalta (Kerola, 2015; Tapiola, 2014).

Millennium-trilogia on rikosromaanisarja, jossa kaksi päähenkilöä, tutkiva taloustoimittaja Mikael Blomkvist sekä hakkerina toimiva Lisbeth Salander, ratkaisevat nykypäivän Ruotsissa tapahtuvia rikoksia ja väärinkäytöksiä (Mäntymäki, 2017, 141). Millenniumilla tarkoitetaan trilogiassa esiintyvää uutislehteä, jossa Blomkvist työskentelee. Trilogian tapahtumat sijoittuvat vahvasti kyseisen toimituksen kontekstiin. Rikos- ja jännitysromaaneille tyypillisesti kyseisissä kirjoissa ratkotaan niin mysteerejä, murhia kuin muitakin hämäriä tapahtumia, jotka paljastetaan Millennium-lehdessä. Romaaneissa keskitytään muun muassa Salanderin lapsuuteen, nuoruuteen sekä hänen sukulaissuhteisiinsa. Hahmona Salander on monitahoinen sekä rajoja rikkova (Mäntymäki, 2017, 142).

Larssonin trilogian suosiosta kielii kirjasarjan suuri menekki. Vuonna 2012 Millennium-sarjan teoksia oli painettu noin 70 miljoonaa kappaletta (Crawford, 2018, 56). Trilogia on kansainvälinen bestseller, josta on tuotettu erilaisia sovituksia niin elokuvina kuin televisiosarjoina (Adams, 2012, 568). Valinta käsitellä Larssonin trilogiaa pohjaa kiinnostukseeni dekkarikirjallisuutta kohtaan. Teoksissa käsitellään esimerkiksi moraalisia oikein ja väärin -kysymyksiä sekä omistetaan tilaa naistoimijuudelle.

Lisbeth Salanderista on aiemmin kirjoitettu eritoten väkivallan- sekä sukupuolentutkimuksen diskurssissa. Luettuani Heta Rundgrenin (2015) *Lisbeth Salander, queerfeministi ja taisteleva naissubjekti* -artikkelin, valottui erilaisuuden teeman hedelmällisyys tutkittaessa Salanderia hahmona. Aiemmissä tutkimuksissa on Lisbeth Salanderin erilaisuuden representaatiota vain sivuttu, jonka myötä tämänkaltainen tutkimus on ollut vähäistä. Trilogia perustuu pitkälti rankkojen aiheiden, kuten monenlaisen väkivallan ja

traumojen kuvailuun sekä näiden vaikutukseen myöhemmässä elämässä, jonka takia on moraalisesti oikein tuottaa tutkimuksella tietoa kyseisistä romaaneista.

Ensimmäisessä teoksessa *Miehet jotka vihaavat naisia*, kaksikko ratkaisee murhattuna pidetyn tytön mysteerin sekä selvittää useamman vuosikymmenen aikana toimineen sadistisen naistenmurhaajan rikosvyyhdet. *Tyttö joka leikki tulella* käsittelee seksuaalista hyväksikäyttöä sekä Salanderin rankkaa nuoruutta. Trilogian viimeinen kirja *Pilvilinna joka romahti* paneutuu oikeustoimikelvottomaksi julistetun kokemuksiin oikeudellisiin loukkauksiin sekä käsittelee jo edeltävässä teoksessa esitellyn venäläisloikkarin tapausta. Trilogian eri teoksia yhdistää kerronta Salanderin rankasta elämästä ja hänen osalleen sattuneista koettelemuksista, jotka tekevät hänestä oivallisen kohteen erilaisuuden representaation analyysiin sekä tulkintaan. Lisbeth Salanderin erilaisuus pohjautuu hänen yleisestä normista poikkeavaan käyttäytymiseen, ajatteluun, ominaisuuksiin sekä ulkonäköön.

1.2 Tutkimuksen tavoitteena ymmärtää erilaisuuden representaatioita

Lisbeth Salander on läpi trilogian syvästi väärinymmärretty hahmo. Tutkimuksen tehtävänä on selvittää, millä tavoin Lisbeth Salander -hahmo esitetään Stieg Larssonin Millennium-trilogiassa erilaisena. Miksi hänet on esitetty juuri näin ja mitä se voisi merkitä? Romaanien diskurssissa Salanderia luonnehditaan erilaiseksi sekä poikkeavaksi. Käsitän nämä termit, erilaisuuden ja poikkeavuuden, pääsääntöisesti myönteisinä piirteinä. Poikkeavuus-termistä voi mahdollisesti syntyä myös negatiivisia konnotaatioita, joka aiotaankin ottaa huomioon tutkielmassa. Vaikka Salander joutuu läpi teoksien kärsimään ”epänormaaliuudestaan”, muotoutuu kuitenkin trilogian juonellisen lopputuleman myötä käsitys erilaisuudesta voimaannuttavana voimavarana, sekä keinona toteuttaa ja ilmaista yksilöllistä identiteettiään.

Tutkielman tavoitteena on analysoida ja tulkita kolmesta romaanista nostettuja katkelmia sekä lainauksia. Tutkielma keskittyy pääasiassa Lisbeth Salanderin erilaisuuteen, vaikka teoksissa on havaittavissa myös muiden hahmojen ”erilaisuutta” tai ”normaaliutta”. Salanderia analysoidaan hänen omien ajatustensa, puheidensa sekä muiden Salanderiin kohdistettujen mietintöjen kautta.

Perustelen tutkimustehtävää, sen muotoa sekä rajausta sen laajan kattavuuden myötä. Trilogian teoksissa Lisbeth Salanderin erilaisuus luo pohjaa juonellisille tapahtumille sekä romaanien sisäisille vastakkainasetteluille. Erilaisuuden teeman ja representaation avulla

voidaan päästä käsiksi Millennium-trilogian maailmaan ja henkilöhahmoihin. Lisäksi erilaisuuden representaatiot fiktiivisessä maailmassa voivat mahdollisesti kuvata todellisia käsityksiä, asenteita ja odotuksia joko noudattamistamme tai kieltämistämme normeista.

1.3 Aiempi tutkimuskirjallisuus Lisbeth Salanderista

Aiempi tutkimuskirjallisuus koskien Lisbeth Salanderia on kirjoitettu pitkälti sukupuolentutkimuksen kontekstista. Moni tutkimus on käsitellyt Salanderin hahmon rajoja rikkovaa representaatiota ja naiseuden uudelleenmäärittelyä (Mäntymäki, 2017, 142). Tarkemmin ilmaisten tutkimus on käsitellyt esimerkiksi Lisbethin naisuutta sekä sukupuolta (esim. Rundgren, 2015; Mäntymäki, 2017), maskuliinisuutta (Kimmel, 2014), väkivaltaisuutta (McKenzie-Craig, 2020), valtaa hakkerina (Markel, 2018), identiteettiä (Schamp-Bjerede, 2012) sekä jopa urheilullisuutta (Crawford, 2018). Millennium-trilogiaa ja eritoten Salanderia on tutkittu ja analysoitu monin eri tavoin sekä tieteenaloin.

Kritiikki, jota Larssonin trilogia sekä aiempi tutkimus on saanut, koskee pääsääntöisesti vahvaa väkivaltaista kuvastoa sekä tähän liittyvää koston motiivia (Adams, 2012, 568). Väkivaltainen teko voidaan nähdä kulttuurituotteiden kuten elokuvien ja sarjojen kontekstissa moraalisesti perusteltuna, mikäli väkivallan tekijä esimerkiksi kostaa vääryyden tai suojelee heikompa osapuolta. Kritiikki koskien teoksissa esiintyvää väkivaltaista kuvastoa koskee juuri edellä mainittua asetelmaa. Aiheesta tehdyn tutkimuksen voidaan myös ajatella uusintavan trilogiassa esiintyviä väkivallankuvailuja, jolloin tämän kaltainen väkivalta saattaa jollain tavoin tulla moraalisesti hyväksyttäväksi.

2 TEORIATAUSTA JA METODIT

2.1 Romaanien kerronnan tarkastelu lähiluvulla

Tutkielma perustuu pitkälti trilogian romaanien kerrontaan ja aineiston lähilukuun. Hyödynnän sukupuolentutkimuksesta intersektionaalisuuden käsitettä sekä väkivallantutkimuksesta käsitystä väkivaltaisesta naisesta tulkittaessa Lisbeth Salanderin henkilöhahmon erilaisuuden representaatiota. Tutkimuksen metodina toimii lähiluku sekä

käsiteltäessä erilaisia luokkia kuten sukupuolta ja seksuaalisuutta, feministisen kirjallisuudentutkimuksen intersektionaalinen lukutapa.

Nykypäivänä käytetty termi sukupuolentutkimus pohjautuu feministiseen tutkimukseen ja se mahdollistaa kiinnostuksen myös rotu-, kulttuuri- ja luokkaeroihin (Alanko & Käkälä-Puumala, 2001, 306) sukupuolen ja naiseuden tarkastelun lisäksi. Tutkimuksessa käytetään tavanomaisen lähilukutavan lisäksi intersektionaalista lukutapaa. Tämänkaltaisella lukutavalla tarkoitetaan intersektionaalisten luokkien tarkastelua ja niiden analysointia suhteessa tutkimuksen diskurssiin.

Narratologian ja narratiivisuuden juuret ulottuvat filosofiaan, kirjallisuustieteisiin ja kielitieteisiin (Aaltola & Valli, 2001, 116). Tarinallisuuden avulla luodaan käsityksiä maailmasta sekä ihmisyydestä, joita voidaan tarkastella esimerkiksi teksteissä ilmenevien arvojen ja ilmaisujen pohjalta. Tutkimuksesta tekee narratiivisen muun muassa huomion kohdistuminen teoksen sisäisen hahmon yksilöllisiin merkityksenantoihin sekä tutkijan ja lukijan samaistuminen tulkittaviin hahmoihin (Aaltola & Valli, 2001, 129).

2.2 Tutkimuksen käsitteelliset lähtökohdat

Representaatiolla tarkoitetaan jonkin edustamista, esittämistä tai esitystä (Tieteen termipankki, 2015). "Representaatiota voi ajatella tapahtumana, jossa kuviin, objekteihin tai ihmisiin yhdistetään tietynlaisia merkityksiä ja samalla annetaan merkityksiä ympäröivälle maailmalle ja sen sosiaalisille suhteille" (Paasonen, 2010, 40). Representaatioiden tarkastelu mahdollistaa kulttuurituotteita tutkittaessa erilaisten käsitysten kuten maailman- ja ihmiskuvan tarkastelun. Toisin sanoen sen, miten romaanin henkilöt kokevat maailman tai itsensä.

Representaatiotutkimus liittyy kulttuurintutkimukseen ja sen kiinnostukseen 1980-luvulta lähtien rodun, sukupuolen ja luokan kaltaisiin identiteettiasemiin sekä niihin liittyviin sosiaalisiin valtasuhteisiin (Paasonen, 2010, 45). Representaatiotutkimukseen kuuluu representaatioanalyysi, jonka tarkoituksena on eritellä sekä huomata kulttuurituotteiden sekä materiaalsen todellisuuden symbolisia esityksiä sekä näiden välisiä suhteita. (Paasonen, 2010, 45). Representaatiotutkimus risteää sukupuolentutkimuksen kanssa esimerkiksi yhteisestä kiinnostuksesta sukupuolen ja luokan merkityksestä. Molemmissa tutkimusaloissa kiinnitetään huomiota myös sosiaalisiin valtasuhteisiin. (Paasonen, 2010, 45.) Näin ollen sukupuolen- ja representaatiotutkimuksen käsitteistöä on mielekästä käyttää tutkimuksessa rinnakkain.

Toinen tutkielman kannalta oleellinen käsite on erilaisuus. Millennium-trilogian diskurssissa erilaisuus saa monenlaisia esiintymismuotoja sekä määrittelyjä. Salanderin normista poikkeamista määritellään esimerkiksi lääketieteellisesti, sekä fyysisiin että psyykkisiin ominaisuuksiin tukeutuen. Tutkielmassa termit erilaisuus, poikkeavuus ja hulluus limittyvät toistensa kanssa ja jakavat samansuuntaisia määrittelyjä. Eri erilaisuutta määrittelevien termien käyttö perustuu romaanien sisäisten poikkeavien intressien hahmottamiseen.

Tutkimuksessa erilaisuus nähdään teoksien diskurssissa myönteisenä aspektina. Poikkeavuus tai erilaisuus näyttäytyvät romaaneissa kuten jo aiemmin on mainittu voimavarana sekä mahdollisuutena yksilöllisen identiteetin luomiselle. Toiseudella tarkoitetaan tutkimuksen yhteydessä erilaisuutta ja poikkeavuutta suhteessa normiin. Enemmistöön tai valtaväestöön voidaan ymmärtää kirjojen kontekstissa ihmiset, jotka esimerkiksi elävät nykyaikaisessa Ruotsissa tai muissa pohjoismaissa, ovat luokka-asetaltaan toimeentulevia sekä noudattavat länsimaista stereotyyppistä naiskuvaa. Hahmoa, joka ei asetu normien määrittämiin muotteihin voidaan pitää erilaisena.

Monikulttuurisuutta käsittelevä teos *Erilaisuus* (Lehtonen, Löytty, Ahmed, & Virkkunen, 2003) tiivistää erilaisuuden luonteen: "[e]rilaisuus luonnehtii -- meitä kaikkia, mutta me kaikki olemme erilaisia eri tavoin. Erilaisuus on samaan aikaan sekä universaali että universaalisuudessaan aina partikulaarinen asia" (Lehtonen, Löytty, Ahmed, & Virkkunen, 2003, 13). Epänormaaliksi, erilaiseksi tai poikkeavaksi määrittely ja siitä seuraava sietokyky vaihtelee eri aikoina sekä eri kulttuureissa (Andersson, 2003, 30). Poikkeavaa käytöstä tai esimerkiksi normia noudattelematonta ulkonäköä on mahdollista määritellä monista eri näkökulmista sekä positioista käsin.

Romaaneissa Salander määritellään ulkopuolisten kautta esimerkiksi mielipuoleksi ja hulluksi. Hulluutta ei ole tarkoitus nähdä "lääketieteellisenä kategoriana" vaan ikään kuin laajana kattokäsitteenä, jonka avulla muodostetaan "diskursiivinen viitekehys" poikkeavuuden käsittelylle sekä määrittelylle (Jäntti et al., 2019, 9–10). Epänormaali käytös, ajattelu tai ulkonäkö voidaan arkikielessä määritellä hulluudeksi. Tutkimuksessa esiintyvä hulluus-termi ei viittaa mihinkään tiettyyn diagnoosiin. On hyvä pitää mielessä, että erilaisuuden muuttaminen sairaudeksi voi vähentää "-- suvaitsevaisuuttamme ja arvostustamme ihmiselämän moninaisuutta kohtaan" (Pietikäinen, 2013, 395), jonka myötä tutkimuksessa ei käsitellä erilaisuutta tai poikkeavuutta sairautena.

Tutkimuksessa käytetään muun muassa käsitteitä intersektionaalisuus, sukupuoli sekä seksuaalinen suuntautuminen. Intersektionaalisuus mahdollistaa luokkien kuten esimerkiksi

seksuaalisuuden ja sukupuolen analysoinnin lisäksi myös muun muassa yhteiskuntaluokan, iän sekä etnisyyden tarkastelun. Intersektionaalinen tarkastelu voi luoda moniulotteisen ymmärryksen esimerkiksi naiseudesta, sukupuolesta sekä seksuaalisesta identiteetistä (Lähdesmäki, 2010, 5). Edellä esitetyt luokat voivat esiintyä päällekkäin, ristettä tai vaikuttaa toistensa ilmentymiseen. (Juvonen, Rossi, & Saresma, 2012, 35.)

Tutkimuksessa käytetään termiä sukupuoli tarkoittaen monimuotoista juridista, sosiaalista, psyykkistä sekä aistillista kokemusta yksilöllisestä sukupuolesta (Vilka, 2010, 17). Sukupuolta ei ajatella kahtia jakautuneeksi, tai ainoastaan samana pysyväksi kokemukseksi. Salanderin hahmo osoittaa, että sukupuoli, feminiinisyys tai maskuliinisuus sekä seksuaalinen suuntautuminen voivat muovautua, muotoutua sekä elää eikä niitä ole välttämätöntä kytkeä tiettyjen määrittelyiden sisälle. "Seksuaalisuus on henkilön mielellistä ja ruumiillista kiintymystä toista kohtaan ja tapaa kokea mielihyvää toisen kanssa" (Vilka, 2010, 166).

Lopuksi käsitellään termiä väkivalta. Väkivaltatutkimuksen avulla tutkimuksessa pyritään hahmottamaan sekä analysoimaan trilogiassa vahvasti esiintyvää väkivaltaa. Väkivallaksi ymmärretään fyysistä terveyttä uhkaava toiminta, kuten ruumiillista koskemattomuutta loukkaavana käytös (Mäntymäki, 2015, 3). Tutkimuksessa käsitellään väkivaltaisesti toimivaa naista väkivallantutkimuksen kontekstissa.

Väkivaltaa esiintyy fyysisessä-, psyykkisessä-, seksuaalisessa- sekä symbolisessa muodossa (Karkulehto & Rossi, 2017, 12–16). Vaikka väkivalta on monitahoinen ilmiö (Mäntymäki, 2015, 3), tutkielma keskittyy pääasiassa fyysiseen- sekä seksuaaliseen väkivaltaan, koska ne ovat romaaneissa selkeimmin esillä. Väkivalta on fyysistä tai henkistä terveyttä uhkaavaa sekä ruumiillista koskemattomuutta loukkaavaa käytöstä (Mäntymäki, 2015, 3). Toisin sanoen väkivalta on aina jonkun vapauden rajoittamista (Purjo & Gjerstad, 2010, 11). Tutkittaessa väkivaltaa ja väkivaltaista kuvastoa, on hyvä tiedostaa, että vahingot, joita esimerkiksi uhri kokee eivät ole ainoastaan fyysisiä. Väkivalta on aina myös psyykkisesti vahingoittavaa (Purjo & Gjerstad, 2010, 11).

3 LISBETH SALANDER JA ERILAISUUDEN REPRESENTOINTI

Hän [Lisbeth Salander] on varmastikin ärsyttävin ja jääräpäisin ihminen, jonka olen koskaan tavannut-- Hän ei ehdottomasti tee mitään mitä ei halua. Hän ei välitä tippaakaan siitä mitä muut ajattelevat. Hän on pelottavan pätevä. Eikä missään suhteessa niin kuin muut (Larsson & Kyrö, 2009c, 281).

Lisbeth Salander on erilaisuutensa myötä toiseutettu hahmo (Rundgren, 2015, 121), joka poikkeaa niin ulkonäön, seksuaalisen suuntautumisen kuin kiinnostuksenkohteidensa takia (Kimmel, 2014, 83) muista ihmisistä niin trilogiassa kuin teoksen ulkopuolellakin. Millennium-trilogian Lisbeth Salander on hahmona monitahoinen sekä väärinymmärretty. Häntä luonnehditaan romaanien läpi mitä erilaisimmilla ominaisuuksilla ja piirteillä. Trilogian sisäiset henkilöahmot näkevät Salanderin hyvin erilaisilla tavoilla. Toinen hahmo ajattelee Lisbethin olevan vajaaälyinen, joku toinen taas näkee hänet huippuälykkäänä. Mielipiteet Salanderin psyykkisistä- sekä ulkoisista piirteistä kumpuavat pääasiassa muiden henkilöahmojen positioista käsin.

Rundgren näkee artikkelissaan Lisbeth Salanderin eroavan normien mukaisesta ruotsalaisesta (Rundgren, 2015, 125–126). Schamp-Bjerede puolestaan asettaa Salanderille erilaisia leimoja kuten hakkeri-, introvertti-, jälkeenjäänyt-, tatuoitu-, auttaja-, näkymätön- sekä älykäsleiman (Schamp-Bjerede, 2012, 309). Monet luonnehdinnat Salanderista pohjautuvat erilaisuuden kuvailulle eli normista poikkeamiselle.

Käsityksiä Lisbethistä yhdistää hahmon eräänlainen pyrkimys vapauteen. Hahmona Salander ei tahdo asettua ulkopuolisten asettamiin lokeroihin tai vaatimuksiin. Lisbethiä kuvaillaan ”hankalaksi työkseksi” (Larsson & Kyrö, 2009a, 47) jo trilogian ensimmäisen romaanin alussa. Myös omalaatuinen ulkonäkö ja ympäristöön epäluuloisesti suhtautuminen (esim. Larsson & Kyrö, 2009c, 177) korostuvat sekä aiemmassa Salanderista tehdyssä tutkimuksessa, että käsityksissä trilogian sisäisessä maailmassa.

Ensimmäisenä tutkielmassa tullaan käsittelemään Lisbeth Salanderin ulkonäköä ja sitä, miten Salanderin hahmo representoi erilaisuuttaan ulkoisella olemuksellaan. Millä tavoin Lisbeth osoittautuu erilaiseksi tai ”hankalaksi”? Tämän jälkeen paneudutaan Lisbethin psyykkisiin ominaisuuksiin kuten esimerkiksi oletettuun vajaaälyisyyteen tai älylliseen lahjakkuuteen. Intersektionaalisista lähtökohdista pohditaan pääsääntöisesti hahmon feminiinisyyttä sekä ammattia. Viimeinen osa-alue käsittelee Salanderin erilaisuuden piirteitä, jotka liittyvät väkivaltaan kuten naisen positioon väkivallan tekijänä.

3.1 Ulkonäkö

Lisbeth ilmestyi oikeussaliin "-- lyhyessä mustassa nahkahameessa, jonka reuna oli repaleinen, ja mustassa T-paidassa, jossa luki *I am irritated* ja joka ei juuri kätkenyt hänen tatuointejaan. Lisäksi hänellä oli paksut kengät,

niittivyö ja mustan ja lilan raidalliset polvisukat. Hänellä oli kymmenkunta lävistystä korvissa ja renkaita huulissa ja kulmakarvoissa. Hänellä oli kolmen kuukauden mittainen harottava musta sänki kalleleikkauksen jäljiltä. Lisäksi hänellä oli harvinaisen paksu meikki. Harmaata huulipunaa, mustatut kulmakarvat ja enemmän hiilenmustaa mascaraa kuin Mikael oli koskaan ennen nähnyt" (Larsson & Kyrö, 2009b, 646).

Katkelma on Millennium-trilogian viimeisestä osasta *Pilvilinna joka romahti*, ja siinä kuvaillaan Lisbethin saapumista oikeussaliin. Häntä on syytetty mediassa useammasta murhasta ja monista muista rikoksista pitkälti valheellisesti. Salander on joutunut jo nuoruudestaan asti useiden oikeudellisten loukkauksien kohteeksi. Poiminnassa korostuu Salanderin halu ylläpitää tietoisesti hänestä kirjoitettuja valheellisia oletamuksia ja ennakkooletuksia. "Kun [toimittajat] näkivät tämän skandaalinkäryisen tyttölapsen, josta olivat kirjoittaneet sivukaupalla, hän täytti täsmälleen heidän kaikkien odotukset" (Larsson & Kyrö, 2009b, 646). Tempauksen tarkoituksena, oli osoittaa toimittajille ja muille Salanderia epäoikeudenmukaisesti kohdelleille, etteivät ennakkoluulot tai stereotyypit ole läheskään aina totta.

Salanderin ulkonäössä korostuu eräänlainen kapinallisuus (Schamp-Bjerede, 2012, 311), joka kumpuaa punk- ja gootti- henkisestä ulkonäöstä. Musta tukka, tatuoinnit, lävistykset, repaleiset vaatteet ja niitit (esim. Larsson & Kyrö, 2009a, 54) puoltavat stereotyyppisiä käsityksiä goottityylistä. Goottipukeutuminen eroaa räikeästi tyyppillisestä ja tavanomaisemmasta skandinaavisesta minimalismista, maanläheisistä väreistä sekä vaatteiden suorista ja selkeistä leikkauksista, jotka voidaan nähdä tavanomaisempina (ainakin stereotyyppisesti) Lisbethin ikäiselle nuorelle ruotsalaiselle naiselle.

Pukeutumistyyli, jota Salanderin hahmo edustaa voidaan ajatella viestivän ulkopuoliselle sanoja sekä teemoja kuten kuolema, kapina ja viha. Näiden teemojen ja väittämien ollessa kuinka totta tai epätotta tahansa, näkyy Lisbethin pukeutumisessa erilaisuuden representaatio. Lisbeth haluaa tietoisesti pukeutumisvalinnoillaan erottua normista ja siitä massasta, jota hän pitää tavallisena. Toisaalta valinta pukeutua gootiksi voi kuitenkin perustua myös muiden motiivien varaan.

Lisbeth kuvataan goottimaisen pukeutumistyyliensä lisäksi myös laihaaksi, hennoksi ja tyttömäiseksi (Larsson & Kyrö, 2009a, 43). Pienuutensa takia kaksikymppistä Salanderia luullaan lähes aina todellista ikäänsä nuoremmaksi ja toisinaan häntä pidetään jopa

neljätoistavuotiaana (Larsson & Kyrö, 2009a, 43). Lisbeth kuvataan sopimattomaksi käsitykseen siitä, miltä näyttää ja miten toimii kaksikymppinen nuori nainen.

Hän [Lisbeth] näytti siltä kuin olisi juuri herännyt hard-rock-jengin kanssa viettämistään viikon mittaisista orgioista melkoiseen krapulaan (Larsson & Kyrö, 2009a, 43).

Trilogian hahmojen kuvauksissa korostuu eräänlainen rähjäisyys ja viimeistelemättömyys puhuttaessa Salanderin ulkonäöstä. Salanderin ikäisen naisen voidaan ajatella juuri astuneen työelämään, perustaneen perheen tai muulla tavoin vakiintuneen arkeen. Kuitenkaan mitään näistä olettamuksista Lisbeth ei vaikuta täyttävän. Hän on erilainen, hän ei tahdo mitään siitä tavanomaisesta elämästä, mitä hänen ikäisellään naisella oletetaan olevan. Salander ei yksinkertaisesti kaipaa toisinaan tylsää, rauhallista ja tuttua arkea.

Ulkopuoliset kuvailevat Lisbethin ulkonäköä pääsääntöisesti negatiivisesti. Kun Salanderia epäillään eräistä romaaneissa tapahtuneista murhista, kuvailee poliisitutkinnassa mukana ollut poliisi Lisbethiä näin: ”Faste sanoi ääneen, että tyttö näyttää harakalta. ´Saatana, huoratkin jo kuin piruja. Tähän en koskisi tikullakaan´” (Larsson & Kyrö, 2009c, 286). Lainauksessa ilmenee Salanderiin suhtautuminen rikollisena sekä negatiivissävytteisesti naissukupuolen edustajana. Huorittelu ja seksuaalisen vedon kiistäminen voidaan nähdä kuvauksina rajatusta naiseuden käsityksestä. Jokin Salanderissa ei poliisin silmin täytä hänen käsitystään naisesta.

Lisbeth Salander merkitsi yksityisalueensa vihollisterritorioksi. Mikael oli aina käsittänyt hänen nahkapusakkansa niitit samanlaiseksi puolustusmekanismiksi kuin siilin piikit. Se oli signaali ympäristölle. Älkää yrittäkö tulla taputtamaan. Se voi tehdä kipeää (Larsson & Kyrö, 2009b, 646–647).

Salanderin ulkonäössä voidaan nähdä myös toisenlaisia vivahteita. Kuten edellisessä katkelmassa, analysoi trilogian toinen päähenkilö Mikael, että Lisbethin goottityyli on varoitus muille. Se on eräänlainen puolustuskeino. Joka tapauksessa Lisbeth Salanderin pukeutuminen ja ulkonäkö voidaan nähdä tietynlaisena kapinana ja vastustuksena juurtuneita normeja vastaan. Oletettuna naisena Lisbeth ei tahdo asettua niihin rooleihin ja ulkonäköodotuksiin, joita hänen ikäisilleen naisille voidaan asettaa. Hän ei tahdo pukeutua ikäisekseen, muiden mieltymyksiä varten eikä asettua mihinkään tiettyyn rooliin. Erilaiseksi pukeutumalla Lisbeth korostaa

hahmona omaa identiteettiään ja individualismiaan. Lisbeth toisin sanoen "-- ei teeskennellyt olevansa mikään muu kuin oli" (Larsson & Kyrö, 2009b, 647).

3.2 Psyykkiset ominaisuudet

Lisbethin erilaisuutta representoivina psyykkisinä ominaisuuksina voidaan pitää hänen oletettua vajaaälyisyyttään tai älyllistä lahjakkuuttaan sekä hänen sosiaalisia taitojaan. Tulkinnat Lisbethin älykkyydestä vaihtelevat ja limittyvät samalla myös sairauden diskurssiin. Tutkielmassa psyykkisiin ominaisuuksiin lasketaan myös moraalit. Salanderin moraalit on mielekästä tarkastella esimerkiksi sen vuoksi, ettei se täysin vastaa esimerkiksi lain tai normien vaatimuksia. Sosiaalisilta taidoiltaan taas Lisbethiä pidetään Millennium-trilogian maailmassa epälahjakkaana.

Lisbeth on erilainen. Hän on äärettömän epäsosiaalinen, mutta hänen älyssään ei ole mitään vikaa. Päinvastoin, hän on älyllisesti luultavasti lahjakkaampi kuin sinä tai minä (Larsson & Kyrö, 2009c, 411).

Lisbeth tunnetaan hänen työpaikallaan tyttönä, jolla on kaksi aivosolua (Larsson & Kyrö, 2009a, 44). Toista niistä hänen kerrotaan käyttävän hengittämiseen ja toista pystyssä pysymiseen. Muiden ihmisten tietämättömyys Lisbethin kyvyistä johtuu pääasiassa siitä, ettei hän koe tarvetta kertoa itsestään. Lisbeth ei harrasta jutustelua (small talk), eikä muutoinkaan liioin kerro muille elämästään: "[h]än ei puhut ikinä itsestään" (Larsson & Kyrö, 2009a, 44). Salander ei istu kuvaan nuoresta aikuisesta, joka toimii työelämässä. Häneltä puuttuu kyky kuulumisien vaihtamiselle sekä kiinnostus kuulla muiden elämästä. Lisbeth ei myöskään ole sosiaalisesti lahjakas. Vastahakoisuuden sosiaaliseen kanssakäymiseen voidaan nähdä kuvastavan esimerkiksi syrjäytymistä tai yksinäisyyttä.

Vaikka Lisbeth kuvataan joidenkin hahmojen puolesta jälkeenjääneenä ja jopa tyhmänä, erottuu hänen tuttaviansa kuvailuissa havainto älyllisestä lahjakkuudesta. Armanski toimii Lisbethin pomona turvallisuusyrityksessä, jossa Lisbeth hyödyntää hakkerintaitojaan etsiessään tietoa muista ihmisistä asiakkaidensa pyynnöstä. Salanderin lahjakkuudesta puhutaan erityisesti silloin, kun on kyse hänen työidentiteetistään: "Lisbet Salander oli ilman muuta pätevin tutkija, johon hän koskaan oli alalla törmännyt" (Larsson & Kyrö, 2009a, 41).

Trilogiassa kerrotaan useamman kerran Lisbethin erinomaisesta muistista. Salanderilla on valokuvamuisti (Mäntymäki, 2017, 147), jonka kirjan toinen päähenkilö Mikael yhdistää

epäsosiaalisuuden lisäksi Aspergerin oireyhtymään: "Aspergerin oireyhtymä. Tai jotain vastaavaa. Kyky nähdä kuvioita ja ymmärtää abstraktisia yhteyksiä, kun toiset näkevät vain suttua" (Larsson & Kyrö, 2009a, 530). Vaikkei vastausta siihen, onko Salanderilla kyseinen oireyhtymä vai ei saada selville, muodostuu myös oletetusta sairaudesta yksi representaatio erilaisuudelle.

Salanderin sosiaalisia taitoja luonnehditaan trilogiassa vajanaisiksi. Häntä pidetään myös tunnekylmänä (Rundgren, 2015, 125) esimerkiksi sen takia, ettei hän välitä jutustella muiden ihmisten kanssa. Tunnekylmäksi häntä on myös luonnehtinut psykiatri, jonka potilaana Salander on ollut nuoruudessaan. Edellä mainittuun mahdolliseen Aspergerin oireyhtymään viittaavat myös Lisbethin ilmeettömyys sekä rationaalisuus (Rundgren, 2015, 129). Vaikka diagnoosin antaminen Lisbethille ei olekaan mielekäästä tai kirjallisuudentutkijan työtehtäviin kuuluvaa, on sitä mielekäästä käsitellä tutkimuksessa, koska se on ilmaistu sekä esitetty trilogian kerronnassa.

Lisbethiä luonnehditaan hänen psykiatrisissa kansioissaan näin: "-- introvertti, sosiaalisesti estynyt, kyvytön tuntemaan empatiaa, egosentrinen, psykopaattinen ja asosiaalinen, yhteistyökyvytön ja kykenemätön oppimaan mitään" (Larsson & Kyrö, 2009a, 170). Psykiatriset lausunnot perustuvat testeille, joihin Lisbeth ei ole suostunut lapsuudessaan osallistumaan. Toisin sanoen testit eivät perustu juuri millekään. Salanderin jääräpäinen psykiatrisista testeistä kieltäytyminen pohjautuu siihen, ettei hän luota hoitohenkilökuntaan eikä varsinkaan mieheen, joka häntä on pitänyt potilaanaan.

Hän [Lisbeth] oli jo kauan sitten todennut, ettei ollut sosiaalisesti lahjakas ja oli jo asennoitunut viettämään erakkoelämää. Hän oli täysin tyytyväinen, jos ihmiset jättivät hänet rauhaan ja hoitivat omat asiansa (Larsson & Kyrö, 2009a, 414).

Lisbeth ei itse koe epäsosiaalisuuttaan ongelmana. Hän on tottunut elämään yksinään eikä kaipaa muiden seuraan. Salanderin erakoitumista voidaan kuitenkin pitää hänen suojautumiskeinonaan. Jo lapsuudesta alkaneet oikeudelliset loukkaukset sekä Lisbethin elämässä osana ollut kaltointohtelu ovat voineet olla syy siihen, miksi hän haluaa mieluummin tulla jätetyksi rauhaan kuin hakea tarvittaessa apua.

3.3 Stereotyyppinen naiseus ja sen vastustaminen

3.3.1 Ammattihakkeri

Hän tarkasteli epäluuloisena -- työtoveriaan Lisbeth Salanderia ja totesi tuhannennen kerran, että tuskin kukaan oli yhtä väärässä paikassa kuin Lisbeth tässä maineikkaassa turvapalveluyrityksessä (Larsson & Kyrö, 2009a, 40–41).

Kuten katkelmasta voi huomata, työskentelee Salander turvapalveluyrityksessä. Hän tekee tutkimusta ja toimittaa henkilökartoituksia. Ennen trilogian viimeistä osaa, eivät Lisbethin työtoverit tiedä, millainen on hänen työnkuvansa. Lisbethin ajatellaan toimittavan joitakin toimistotyöskentelyn vähäpätöiseksi luokiteltuja työtehtäviä kuten kahvinkeitämistä tai tulosteiden toimittamista: askareita, joita hän suoritti työsuhteensa ensimmäisinä päivinä. Lisbeth osoittautuu kuitenkin erinomaiseksi tutkijaksi. Työpaikalla ei kuitenkaan tiedetä, että Lisbethin ilmiömäinen taito etsiä tietoa perustuu hakkeroinnille.

Salanderille hakkerointi on samalla harrastus sekä toimeentulonlähde. Monet hänen toimistaan perustuvat epämääräisesti valvonnalle, hakkeroinnille ja tutkinnalle. (Markel, 2018, 160). Hakkerointi mahdollistaa Lisbethille pääsyn tietoihin, joihin hänellä ei tavallisesti olisi valtuuksia. Toisin sanoen, hakkerointi tuo hänelle valtaa. Salander kykenee tietämään jotain mitä muut eivät tiedä, eivätkä muut edes tiedä hänen tietävän tätä. Lisbethin voidaan ajatella hyötyvän tästä asetelmasta, jossa hän omaa muita enemmän tietoa.

Lisbethillä ja Plaguella oli mahdollisuus jollei tunkeutua niin ainakin tuhota poliisin tietoverkko erilaisilla ilkeillä viruksilla - mutta sellaisesta kumpikaan ei ollut kiinnostunut. He olivat hakkereita, eivät sabotoijia. He halusivat päästä sisälle verkkoon, eivät tuhota sitä (Larsson & Kyrö, 2009c, 438).

Lisbethin ja hänen tuttunsa Plaguen hakkerointia kuvataan jonain muuna kuin sabotoimisena (*cracker*). Heille riittää pääsy verkkoon eikä heitä kiinnosta sen tuhoaminen. Näitä kahta hahmoa kiehtoo haasteellisuus ja hakkerina kehittyminen. Molemmat sekä Lisbeth että Plague kuuluvat ryhmään nimeltä *Hacker Republic*. Ryhmä koostuu ikään kuin hakkereiden eliitistä, toisin sanoen taidoiltaan parhaista. Lisbeth on muutaman muun lisäksi ryhmän ainoita oletettuja naisia. Hakkerointi sekä tietotekninen osaaminen nähdään usein miehisinä taitoina. Lisbethin ollessa nainen, rikkoo hän myös hakkerointitaidoillaan

tämänkaltaista olettamusta, luoden uuden kategorian erilaisuuden representaatiolle. Naisen esittäminen toimijana tietoteknisessä hakkeroinnin maailmassa, luo uudenlaisia kuvastoja naiseuden representaatiolle.

3.3.2 Sukupuoli ja seksuaalisuus määrittelyiden ulkopuolella

Sukupuoli rakentuu Paasosen (2010) mukaan kulttuurisilla teksteillä, institutionaalisissa käytännöissä sekä arkisissa teoissa (Paasonen, 2010, 47). Kuten edellä käsitellyssä osiossa *Ulkonäkö* Salander näyttäytyy trilogiassa naisena, mutta hänen hahmonsaa omaa samalla myös monenlaisia muita piirteitä. Lisbethin sukupuolta ja seksuaalisuutta ei voi täysin määrittellä kaksijakoisella mies tai nainen sekä homo-hetero-akselilla (Rundgren, 2015, 121).

Rundgren kuvaa artikkelissaan Salanderin sukupuolta ja seksuaalisuutta termillä kurittomuus (2015, 123). Tällä hän tarkoittaa sitä, ettei Lisbethin hahmo suostu asettumaan tiettyihin luokkiin kuten olemaan nainen. Ilmiömaisten hakkeritaitojen ansioista myös raja ihmisyyden ja koneellisuuden välillä hämärtyy. (Rundgren, 2015, 123). Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoituksena paneutua pohtimaan Lisbethin oletettua sukupuolta, mutta alaluvussa *Feminiinisyys ja maskuliinisuus* avaan tarkemmin millä tavoin hänen hahmonsaa eroaa oletetusta naiseudesta ja naiseudelle tyypillisestä feminiinisydestä – naiseuden normista.

Miriam Wu: "Paitsi ettet sinä itse asiassa olekaan lesbo. Ainakaan oikeasti. Sinä olet biseksuaali. Tai eniten kai pelkkä seksuaali – sinä pidät seksistä ja paskat sukupuolesta" (Larsson & Kyrö, 2009c, 136).

Lisbethin seksuaalisuutta ei ole helppo määrittellä (Rundgren, 2015, 130). Miriam Wu toimii trilogiassa Lisbethin ystävänä ja satunnaisena kumppanina. Kuten edellisestä katkelmasta käy ilmi, määrittelee Miriam Lisbethin ”seksuaaliksi” eli sellaiseksi, joka ei välitä kumppaninsa sukupuolesta. Lisbeth vastaa Miriamin analyysiin omasta seksuaalisuudestaan toteamalla: "[e]n minä tiedä mikä olen" (Larsson & Kyrö, 2009c, 136).

-- Lisbeth Salander ei ollut koskaan pitänyt itseään lesbona. Hän ei ollut vaivautunut miettimään, oliko hän hetero, homo vai biseksuaali. Hän ei piitannut etiketeistä ja katsoi, ettei se kuulunut kenellekään, kenen kanssa hän vietti yönsä (Larsson & Kyrö, 2009a, 344).

Oman seksuaalisuuden määrittelemättömyys ei vaikuta häiritsevän Lisbethiä. Hän ei välitä normeista eikä ”etiketeistä”, joiden mukaan hänen pitäisi sopia johonkin kategoriaan.

Lisbeth toimii kyselemättä juuri niillä tavoin, kuin haluaa. Salander ei tunnu erikoisesti välittävän edes siitä, että hänen ollessa syytettynä murhista, hänen seksuaalisuudestaan kirjoitetaan mediassa mitä raflaavimmin. Vaikka Lisbeth ei tahdo luokitella itseään mihinkään tiettyyn seksuaalisuuden kategoriaan, tuntuu hän kuitenkin olevan varsin sinut itsensä kanssa. Rohkeus sekä vapaus olla mitä on, korostuu Lisbethin hahmossa myös muissa hänen ominaisuuksissaan.

3.3.3 Maskuliinisuus ja feminiinisyys

Aiemmassa tutkimuksessa Lisbeth Salanderista on huomattavissa termien maskuliinisuus ja feminiinisyys käyttöä. Lisbeth ei psyykkisillä ominaisuuksillaan, ulkonäöllään tai käytöksellään vastaa normien mukaista käsitystä naiseudesta tai mieheydestä. Tässäkin tapauksessa hän soljahtaa näiden käsitysten väliin, käyttäen hyödyksi kummankin, niin maskuliinisuuden ja feminiinisyden piirteitä.

Trilogiassa ja aiemmassa tutkimuksessa korostuu Salanderin naisellisten piirteiden puute erityisesti siinä mielessä, miten länsimaisessa historiassa naisellisuus on käsitetty. Lisbeth ei toteuta perinteistä hoivaviettä tai ole tunteellinen, kuten aiemmassa alaluvussa, jossa käsiteltiin tunnekyllmyyttä, todettiin. Tämän kaltaiset ”outoutta kuvastavat piirteet” osoittavat Lisbethin sopimattomuuden tyyppilliseen ja normatiiviseen naisrooliin. (Rundgren, 2015, 128). Salanderin feminiinisyden sekä äidillisen hoivavietin puuttumisen voidaan tulkita kuvastavan vapaavalintaisesta lapsettomuudesta, joka on esimerkiksi nykypäivän Suomessa yleistynyt valinta (Väestöliitto, 2016).

Lisbethin sopimattomuus stereotyyppiseen naisellisuuteen sekä feminiiniseen performanssiin näkyy trilogiassa selkeimmin hänen väkivaltaisessa toimijuudessaan. Kuten Rundgren on osuvasti todennut "[v]äkivaltainen toiminta ei tee Salanderista miestä, mutta se määrittää genren ja länsimaisten ajatusmallien mukaan maskuliinisten mallien toistoksi" (Rundgren, 2015, 132). Maskuliinisilla malleilla tarkoitetaan tutkimuksen sekä trilogian kontekstissa oletusta siitä, että väkivallan tekijä on mies ja väkivallan uhri nainen. On tärkeää pitää mielessä, että väkivaltainen nainen ja hänen väkivaltainen toimintansa on kahdella tapaa, toisin sanoen kaksinkertaisesti normia rikkovaa: nainen poikkeaa väkivallan miehisestä normista sekä samalla sanoutuu irti naiseuteen yhdistetystä väkivallattomuudesta (Mäntymäki, 2015, 6). Täten väkivaltainen nainen representoi epänormaaliuuttaan sekä erilaisuuttaan muun muassa väkivallaisen toiminnan kautta.

3.4 Väkivaltainen toiminta naisen erilaisuuden määrittäjänä

[Lisbeth on] [o]uto, kyllä, mutta hyvin rationaalinen omista lähtökohdistaan. Hän käytti väkivaltaa siksi, että se oli välttämätöntä, ei siksi että hän olisi halunnut. Hänellä täytyy olla syy - hänen täytyy olla äärimmäisen uhattuna ja hänet täytyy yllyttää tekoon (Larsson & Kyrö, 2009c, 334).

Katkelma on trilogian viimeisestä osasta, jossa Mikaelia haastatellaan osana murhatutkintaa, jonka pääpöytäkirjaksi Lisbeth on. Väkivallankäyttöä, jota tosin ei ole todellisuudessa tapahtunut murhatutkimuksen puitteissa perustellaan mm. puolustus- ja kostomotiiveilla (Rundgren, 2015, 131). Millennium-trilogiassa esiintyy ajoittain huomattavan rankkoja väkivallankuvauksia. Lisbeth esimerkiksi käyttää golfmailaa lähitaistelussa sekä yrittää polttaa ja tappaa isänsä. Erittäin rankat väkivallanteot kuten edellä mainittu lähitaistelu perustellaan suojelumotiivilla, Salanderin isään kohdistuva polttoyrittäminen kostona isän aiheuttamasta kärsimyksestä Lisbethille ja heidän perheelleen sekä tappoyrittäminen taas hätävarjeluna.

Kaiken Sen Pahan jälkeen: "-- häntä pidettiin juridisesti... hm, syyntakeettomana sekopäänä. Hulluna. Lisbeth Salander ei ollut koskaan tarvinnut minkäänlaisia papereita tietääkseen olevansa erilainen" (Larsson & Kyrö, 2009a, 244).

Kaikki Se Paha viittaa Salanderin yritykseen tehdä vahinkoa hänen isälleen. "Hän heitti autoon maitotölkin, jonka oli täyttänyt bensalla. Perään hän viskasi palavan tulitikun" (Larsson & Kyrö, 2009c, 601). Zalatsenko eli Lisbethin isän kerrotaan olevan venäläinen loikkari, joka on saanut ikään kuin turvapaikan Ruotsista vastineeksi tiedoistaan, joita hän pystyy turvallisuuspoliisille antamaan. Zalatsenko ja hänen tapuksensa on pienelle salaiselle turvallisuuspoliisin yksikölle ehto sekä mahdollisuus edetä uralla. Isän väärinkäytökset Lisbethiä ja hänen äitiään kohtaan monella eri väkivallan tasolla muodostuvat nuoren Lisbethin arkipäiväksi. Polttoyrittäminen oli Lisbethin tapa yrittää vastustaa omaa isäänsä ja niitä rakenteita, joilla hänen isänsä toiminta hyväksyttiin.

Salanderin hahmosta käyty keskustelu aiemmassa tutkimuksessa kritisoi useasti väkivallan oikeuttamista sekä trilogiassa tapahtuvan feminismien ja väkivallan yhteensopimattomuutta (Rundgren, 2015, 122). Vaikka väkivallan kuvaaminen ylittää ja sen oikeuttaminen kulttuurituotteiden maailmassa uusintaa väkivallanteot sekä on väkivaltaista

itsessään, on Lisbethin representaatio väkivaltaisesta naisesta uudellinen. Mielikuvan rikkominen, jossa ainoastaan miestä edustava hahmo on kykenevä väkivallantekoon tai mieshahmo ei ole sopiva uhriksi, on syytä uudelleen muokata. Väkivaltainen nainen sekä väkivallan uhrina toimiva mies ovat kulttuurituotteissa representaatioita, jotka voivat todellisessa elämässä auttaa hahmottamaan väkivaltaa laajana ongelmana sekä auttaa tekijöitä ja uhreja hakemaan apua.

3.4.1 Sukupuolisovinnismien vastustaja

"Salanderin väkivaltainen toiminta suuntautuu ´naisia vihaavia miehiä´ vastaan, ja se on kehystetty kuvauksilla arkipäivän sovinismista" (Rundgren, 2015, 123). Kuten Rundgren esittää, kohdistuu Lisbethin tekemä väkivalta miehiin, jotka vihaavat naisia, aivan kuten trilogian ensimmäisen osan nimi (*Miehet jotka vihaavat naisia*) viittaa. Lisbethiä voidaan näin ollen pitää eräänlaisena sovinismin vastustajana. Tarkemmin sanottua sukupuolisovinnismien vastustajana, sovinismin kohdistuessa alistavasti naisiin. Kuten edellä mainittu, toimii Lisbeth Millennium-trilogiassa eräänlaisena suojelijana.

Hänen [Lisbethin] tuttavapiirinsä ei ollut kovin suuri eikä siihen kuulunut omakotitalolähiöiden suojattua keskiluokkaa, mutta kahdensantoista vuoden iässä Lisbeth Salander ei tuntenut ainuttakaan tyttöä, jota ei ainakin jossain vaiheessa olisi pakotettu jonkinlaiseen seksuaaliseen toimintaan vasten tahtoaan (Larsson & Kyrö, 2009a, 242).

Eräänlainen viha miehiä kohtaan, jotka kohtelevat naisia huonosti on syntynyt jo Lisbethin nuoruudessa. Seksuaalisen hyväksikäytön kuvataan olevan tavanomaista, eikä siihen ole Salanderin mielestä löytynyt apua nykypäiväänkään mennessä. Ikään kuin supersankarina toimiminen, heikompien puolustaminen ja oikeuden omiin käsiin ottaminen korostuvat Lisbethin hahmossa. Hän taistelee sovinismia sekä vääryyttä vastaan omilla keinoillaan. Yksilön joutuessa ottamaan ohjat omasta ja muiden turvallisuudesta, voidaan Millennium-trilogian ajatella myös kritisoidun nyky-yhteiskuntaa, joissa seksuaalinen hyväksikäyttö sekä epätasa-arvoisuus ylipäättään nähdään yhteiskunnallisina ongelmina.

Lisbethin kyky käyttää tietokoneita ja hakkeroida mahdollistaa antagonisteille kostamisen ja näiden vahtimisen myös muulla perustavanlaatuisella tavalla kuin fyysisellä väkivallalla. Lisbeth asettuu uudellaiseen rooliin, jossa hänellä on hakkeroinnin ansioista enemmän valtaa suhteessa miehiin, jotka tekevät pahaa naisille. Hakkerioijaa voidaan

stereotyyppisesti pitää miessukupuolta edustavana kuten edellä todettiin, jolloin vallan asetelma Salanderin ja naisia vihaavien miesten kohdalla järkkyy. Leikkittely rooleilla ja asemilla muodostuu Lisbeth Salanderin keinoksi representoida itseään ja erilaisuuttaan.

3.4.2 Väkivallan uhri

Salanderin roolien vaihtaminen liittyy vahvasti myös edellä mainitun lisäksi siihen, millä tavoin Lisbethin hahmo asettuu väkivallan uhriksi. Salanderin hahmo luo monitasoisuutta väkivallan tutkimukseen, koska hän ei koe itse olevansa uhri, vaikka olisi joutunut raa'anin väkivallanteon kohteeksi. Vaikka Lisbeth käyttää väkivaltaa ja vastustaa trilogian diskurssissa miehiä, jotka yrittävät tehdä hänelle tai muille pahaa (tai ovat jo tehneet), joutuu hän kuitenkin useasti väkivallan uhriksi. Lisbeth esimerkiksi yritetään useamman kerran surmata sekä hänelle tehdään seksuaalista väkivaltaa.

Hänen silmissään tyttö oli täydellinen uhri, jos joku vain halusi vahingoittaa häntä, ja hän pelkäsi aamua, jolloin heräisi uutiseen, että joku oli tehnyt työlle pahaa (Larsson & Kyrö, 2009a, 63).

Poiminnassa näkyy Lisbethin työnantajan Armanskin käsitys Lisbethistä hentona ja tyttömäisenä nuorena naisena. Armanski pelkää, että Lisbeth joutuu heikkoutta representoivien ulkoisten ominaisuuksiensa takia jonkinlaisen väkivaltaisen teon uhriksi. Otteessa ei tule ilmi, mutta Lisbeth on heikommassa asemassa myös muidenkin kuin ulkoisten ominaisuuksiensa takia. Salander on julistettu holhouksenalaiseksi ja hänelle on määrätty uskottu mies. Toisin sanoen Lisbeth on määritelty kykenemättömäksi hoitamaan omia asioitaan. Holhouksenalaisuus liittyy Salanderin isän, venäläisen loikkarin suojelemiseen sekä tapaukseen, jossa Lisbeth yritti surmata tämän nuorena.

Bjurman, Lisbethin uusi uskottu mies käyttää häikäilemättömästi asemaansa hyväksi ja raiskaa Salanderin sekä muilla tavoin käyttää häntä seksuaalisesti hyväksi. Lisbeth ei kuitenkaan tee Bjurmanista ilmoitusta, koska ei aikaisempien huonojen kokemustensa takia luota virkavaltaan. Uskottu mies ei myöskään tiedä, että Lisbeth on kykeneväinen asioihin, joita lausunto hänen holhouksenalaisuudestaan kieltää.

Bjurman: "En usko, että sinun kannattaa kertoa meidän leikeistämme kenellekään. Mietipä vähän - kuka sinua uskoisi, kun kerran paperilla

sanotaan että olet luonteeltasi erittäin arvaamaton" (Larsson & Kyrö, 2009a, 236).

Lisbeth ei näe itseään väkivallan uhrina edes silloin, kun hän joutuu seksuaalisen väkivallan kohteeksi. "Turvakodit olivat hänen silmissään tarkoitetut uhreille, ja uhrina hän ei itseään ollut pitänyt koskaan" (Larsson & Kyrö, 2009a, 252). Tämän kaltainen asetelma korostaa Lisbethin toimijuutta enemmän kostajana kuin uhrina. Lisbeth on löytänyt viitteitä siitä, että Bjurman on käyttänyt hyväksi myös muita naisia. Salanderin tarkoituksena ei ole tulla raiskatuksi, vaan saada todisteita siitä, että Bjurman on toiminut vastoin lakia. Koska kukaan muu ei ole saanut Bjurmania teoistaan kiinni tai vastuuseen, kokee Lisbeth sen velvollisuudekseen.

Millennium-trilogiassa väkivallanteot kuten raiskaukset kuvataan erittäin väkivaltaisesti, eikä olekaan perustelamatonta pohtia minkä takia niistä ylipäätään kerrotaan – miksi väkivallanteot toisinnetaan. Tutkielmassa on tullut ilmi, että Lisbeth Salanderin erilaisuuden representointi liittyy vahvasti siihen, miten hän ottaa tilaa toimijana ja näin ollen käyttäytyy. Vaikka Lisbeth kuvataan heikkona ja hauraana, pystyy hän kuitenkin tekoihin, joihin hänen ei uskottaisi pystyvän. Se, että myös heikko pystyy vastustamaan sortoa ja epäoikeudenmukaisuutta on omalta osaltaan eräänlaista kapinaa. Kapinaa vastaan yhteiskuntaa, jossa kaikilla ei ole tasapuolisesti hyvä ja turvallista olla.

3.4.3 Oikeudellinen loukkaus ja hulluus

Hänen nimensä on Lisbeth Salander, ja Ruotsi on oppinut tuntemaan hänet poliisin tiedotustilaisuuksista ja iltapäivälehtien otsikoista. Hän on 27-vuotias ja 150 senttiä pitkä. Hänet on luokiteltu psykopaatiksi, murhaajaksi ja lesbosaatananpalvojaksi. Hänestä rakennetuilla mielikuvilla ei ole ollut mitään rajaa. Tässä numerossa Millennium kertoo, kuinka valtion viranomaiset muodostivat salaliiton Lisbeth Salanderia vastaan suojellakseen patologisen sairasta murhaajaa (Larsson & Kyrö, 2009b, 67).

Poiminta on alku Lisbethin omaelämäkerrasta, jota käytetään hänen oikeudenkäynnissään. Trilogian toisessa sekä kolmannessa osassa tulee ilmi, että Lisbeth on joutunut ”-- jatkuvan oikeudellisen loukkauksen kohteeksi 12-vuotiaasta lähtien" (Larsson & Kyrö, 2009b, 70). Oikeudellisella loukkauksella tarkoitetaan trilogian maailmassa tilannetta, jossa Lisbeth on julistettu holhouksenalaiseksi, kykenemättömäksi hoitamaan omia asioitaan

sekä määrätty lastenpsykiatriselle osastolle Zalatsenkon polttoyrityksen jälkeen väärin perustein. Tällä toiminnalla on yritetty suojella Salanderin venäjältä loikannutta isää ja taata, että virkamiehet turvallisuuspoliisissa ovat pystyneet hyötymään urallaan Zalatsenkon paljastamista tiedoista.

Kun tiedot Salanderin väkivaltaisesta ja häiriökäyttäytymisen täyteisestä lapsuudesta ja nuoruudesta vuotavat murhatutkinnan tiimoilta medialle, aletaan Lisbethiä pitää mielipuolena. Väkivaltainen nuoruus sekä murhista epäiltynä oleminen mahdollistavat sensaatiohakuiselle medialle otollisen kentän Salanderin mustamaalaamiselle tai jopa mahdolliselle kunnianloukkaukselle. Pian Lisbethistä kirjoittamisen jälkeen kuva hänestä mediassa on erittäin negatiivinen.

-- Lisbeth Salander on diagnosoitu paranoidiseksi skitsofreenioksi. Hän on nuori nainen, jolla on todistetusti taipumusta väkivaltaan ja jolla on ollut varhaisesti-ikästä lähtien vakavia ongelmia ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Hän on viettänyt monta vuotta lastenpsykiatrisessa laitoksessa ja ollut holhouksenalaisena 18-vuotiaasta. Lisbeth Salander on vaarallinen itselleen ja ympäristölleen (Larsson & Kyrö, 2009b, 656).

Edellinen ote on Lisbethin oikeudenkäynnistä, joka perustuu häntä nuoruudessa arvioineen psykiatrin lausunnolle. Salanderia kuvailaan monissa eri kanavissa, milloin hulluksi, mielipuoleksi tai sosiopaatiksi. Kuten aiemmin mainittu, perustuu lausunto sekä ”diagnoosi” poliisitutkimuksiin, joihin Lisbeth ei ole suostunut osallistumaan. Oikeudellisena loukkauksena pidetään trilogiassa näin ollen myös sitä, että Lisbethistä on levitetty perättömiä juttuja ja huhuja mediassa. Erittäin negatiivista kuvaa on myös vahvistanut Lisbethin ulkonäkö ja taipumattomuus muiden vaatimuksiin. Erilaisena oleminen ja eritoten ymmärtämättömyys siitä, että erilaisuus ei ole huono asia kuvaavat hyvin Lisbethin hahmoa sekä olemusta läpi trilogian.

Lisbeth Salanderin erilaisuuden kuvauksen äärimmäisyytenä voidaan pitää hänen oikeustoimikelvottomuuttaan. Vaikka holhouksenalaisjulistus onkin luotu pääasiassa suojelemaan Zalatsenkoa, vaikuttaa sitä ylläpitäviin käsityksiin myös esimerkiksi Lisbethin ulkonäkö ja käyttäytyminen. Poikkeava pukeutuminen sekä tahtomattomuus alistua toisten vaatimuksiin ja oletuksiin johtavat trilogian maailmassa tilanteeseen, jossa erilaisuuden takia hahmo saa kokea kärsimystä ja epäoikeudenmukaisuutta.

4 PÄÄTÄNTÖ

Tutkielmassa käydään lävitse ominaisuuksia sekä piirteitä, joilla representoidaan Lisbeth Salanderin erilaisuutta Stieg Larssonin Millennium-trilogiassa. Lisbethin erilaisuus näkyy hänen ulkonäössängsä, eritoten väkivaltaisessa käyttäytymisessä sekä psyykkisissä ominaisuuksissa kuten älykkyydessä. Trilogian sisäisen maailman ulkopuolisten silmin Lisbeth näyttöytyy erilaisena myös valinnoillaan olla ja toteuttaa itseään. Normaalista sekä tavanomaisuudesta poikkeaminen aiheuttavat Lisbethille sekä hänen läheisille ihmisillensä ongelmia. Jatkotutkimuksen kannalta voisi olla mielekäästä paneutua tarkemmin siihen, miten Lisbeth Salanderin hahmo kuvaa mahdollista vapaaehtoista lapsettomuutta sekä perehtyä paremmin siihen, miten Lisbeth käyttää ja hyödyntää valtaa hakkeroinnin diskurssissa.

Erilaisuus näyttöytyy Larssonin trilogian hahmoille pääasiassa uhkaavana ja normia vastustavana kapinana. Uutta ja erilaista pelätään, eikä sitä oikein osata sijoittaa vallitsevaan maailmaan taikka ihmisenä olemiseen. Lisbeth Salander edustaa uhkaavaa erilaisuutta, joka voi pahimmillaan muuttaa tutuiksi ja turvallisiksi muodostuneita käytäntöjä. Lisbethin kuvaaminen nukkavieruna ja tatuoituna goottina vastustaa vallitsevia käsityksiä siitä, miltä nuoren aikuisen naisen tulisi näyttää. Lisbeth rikkoo myös käsityksiä siitä mitä nainen saa ja voi tehdä sekä käsityksiä siitä, mihin nainen on kykeneväinen. Myös väkivaltainen toimijuus erottaa Salanderin stereotyyppisen naiseuden kuvauksista. Loppujen lopuksi Salander kuitenkin osoittaa, että olemalla oma itsensä, myös muutkin voivat päästä irti rajoittavista käsityksistä.

Pitkin tutkielmaa vahvistuu jo aiemmassa tutkimuksessa esiintynyt olettamus Lisbethin toiminnasta ja olemisesta eräänlaisena kapinana. Haluttomuus sopia muottiin ja toisten määrittelemiin kategorioihin luo Salanderista itsestään erilaisuuden representaation sekä niin monin tavoin ymmärretyin ”hankalan tytön” (Larsson & Kyrö, 2009a, 47). Tarkkojen ja rajattujen määrittelyiden tarpeettomuus koskien ihmisyyttä ja toisille annettuja ominaisuuksia korostui erilaisuuden representaatioissa. Millennium-trilogian pitkälinjaisina teemoina voidaankin pitää vapautta olla sitä mitä on sekä mahdollisuutta olla turvassa juuri omana itsenään.

LÄHTEET

Aineisto

- Larsson, S., & Kyrö, M. (2009a). *Miehet jotka vihaavat naisia* (13. p. ed.). Helsinki: Loisto : WSOY. Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1108520>
- Larsson, S., & Kyrö, M. (2009b). *Pilvilinna joka romahti* (11. p. ed.). Helsinki: Loisto : WSOY. Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1131314>
- Larsson, S., & Kyrö, M. (2009c). *Tyttö joka leikki tulella* (15. p. ed.). Helsinki: Loisto : WSOY. Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1119457>

Aiempi tutkimus aiheesta

- Adams, M. (2012). Men who hate women and women who kick their asses: Stieg larsson's Millennium trilogy in feminist perspective. *Academic Questions*, 25(4), 568. Retrieved from https://jyu.finna.fi/PrimoRecord/pci.gale_ofa345462309
- Crawford, S. A. (2018). The Larson trilogy: Lisbeth Salander - contemporary and athletic. *International Sports Studies*, 40(2), 56-59. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=s3h&AN=133715517&site=eds-live>
- Kimmel, M. (2014). Men who love women: Pro-feminist masculinities in the Millennium trilogy. *Women's Studies International Forum*, 46(C), 83-87. doi:10.1016/j.wsif.2013.12.007
- Marker, J. (2018). Surveillance and the Body in the Millennium Trilogy. *Surveillance & Society*, 16(2), 158-169. <https://doi.org/10.24908/ss.v16i2.6832>
- McKenzie-Craig, C. J. (2020). Performa Punch: Subverting the Female Aggressor Trope. *M/C Journal*, 23(2). <https://doi.org/10.5204/mcj.1616>
- Mäntymäki, T. (2017). Memory, agency, subjectivity: Lisbeth Salander and the flashes back to the past in the Millennium films. *At the Interface / Probing the Boundaries*, (90), 141-163. doi:10.1163/9789004350816_009
- Rundgren, H. (2015). Lisbeth Salander, queerfeminismi ja taisteleva naissubjekti. *Uhri, demoni vai harhainen hullu? : Väkivaltainen nainen populaarikulttuurissa*. Retrieved from <https://www.finna.fi/Record/arto.014416711>
- Schamp-Bjerede, T. (2012). The labelization and identity of Lisbeth Salander. *Forum for World Literature Studies*, 4(2), 307+.

<https://link.gale.com/apps/doc/A309980580/LitRC?u=jyva&sid=LitRC&xid=63e95a4>

1

Muut lähteet

- Aaltola, J., & Valli, R. (toim.). (2001). Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus. Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.855143>
- Alanko, O., & Käkälä-Puumala, T. (toim.). (2001). Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.855769>
- Andersson, C. (2003). Hulluudestamme ja hulluudestanne. Helsinki: Kirjapaja. Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.924235>
- Juvonen, T., Rossi, L., & Saresma, T. (toim.). (2012). Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino. Retrieved from <https://www.ellibslibrary.com/jyu/978-951-768-454-5>
- Jäntti, S., Kieli- ja viestintätieteiden laitos, Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Department of Language and Communication Studies, Department of Music, Art and Culture Studies, Soveltava kielitiede, & Taidehistoria. (2019). Hulluus kulttuurisena kysymyksenä. Jyväskylän yliopisto. Retrieved from <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/65947> <http://www.urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201910104384>
- Karkulehto, S., & Rossi, L. (2017). Sukupuoli ja väkivalta: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. doi:10.21435/skst.1431
- Kerola, P. (15.10.2015). Dagens Nyheter: Stieg Larssonin Millennium-kirjasarja saa lisää jatko-osia. Yle uutiset. Haettu osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-8382352>
- Lehtonen, M., Löytty, O., Ahmed, S., & Virkkunen, R. (toim.). (2003). Erilaisuus. Tampere: Vastapaino. Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.916835>
- Lähdesmäki, T. (2010). Gender, nation, narration : Critical readings of cultural phenomena. Jyväskylä: University of Jyväskylä : distributor: University Library of Jyväskylä. Retrieved from <https://www.finna.fi/Record/diana.95015>
- Mäntymäki, T. (toim.). (2015). Uhri, demoni vai harhainen hullu? : Väkivaltainen nainen populaarikulttuurissa. Vaasa: Vaasan yliopisto. Retrieved from https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-583-1.pdf
- Paasonen, S. (2010). Sukupuoli ja representaatio. Käsikirja sukupuoleen. Vastapaino.

- Pietikäinen, P. (2013). *Hulluuden historia*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1259940>
- Purjo, T., & Gjerstad, E. (toim.). (2010). *Sukupuoli ja väkivalta*. Helsinki: Non Fighting Generation. Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1154347>
- Tapiola, P. (15.4.2014). Millennium-kirjailijan perinnön arvo on noussut yli 300 miljoonaan kruunuun. Yle uutiset. Haettu osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-7191694>
- Tieteen termipankki. (16.2.2015). Kirjallisuudentutkimus: representaatio. Haettu osoitteesta <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:representaatio>
- Vilka, H. (2010). *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
Retrieved from <https://jyu.finna.fi/Record/jykdok.1145605>
- Väestöliitto. (2016). Vapaaehtoinen lapsettomuus yleistyy Suomessa. Haettu osoitteesta <https://www.vaestoliitto.fi/artikkelit/vapaaehtoinen-lapsettomuus-yleistyy-suomessa/>